

وزارت علوم تحقیقات و فناوری

دانشگاه غیر انتفاعی و غیر دولتی علم و فرهنگ

دانشکده هنر، گروه پژوهش هنر

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته پژوهش هنر

بازخوانی رویکرد گرایش سورتالیسم در نقاشی نوگرای ایران

گردآورنده:

صبرینه توپچا

استاد راهنما:

دکتر بهنام جلالی

استاد مشاور:

دکتر سعید زاویه

سال تحصیلی:

۸۸-۸۷

لهی در سر آلب دارم در دل آتش، در دیاپی نشسته‌م که آنرا کبران نیت؛

به جان من در دیرت که آنرا در ما فی نیت، دیده من پویمز آید که وصف آن به زبان ناید.

ا لهی دی ده که شوق طاعت افزون کند و تو فوق طاعتی ده که به بهشت رهنمون کند.

ا لهی نفسی ده که حلقه بندگی تو گوش کند و جانی ده که زهر حکمت تو زوش کند.

ا لهی دانا بی ده که در راه نیفتیم و بینا بی ده که در چاه نیفتیم....

تقدیرم به پیر سایبانان آرایش و تکیه کابلان زندگی ام...

تقدیرم به تمام آموزگارانم...

تقدیر و تشکر

یارمی پروردگار بی همتا تو از تمام این تحقیق را به پایان برسانم، بر خود فرض من دادم که از رهنمودها و حمایت های بی نظیر خانم دکتر آزما و دکتر بهنام جلا و

دکتر سید تقوی و تشکر کنم.

که در از است ره مقصود من زو منم

همه تم بدرقه راه کن ای طایر قدس

هکیده:

این رساله بازفوانی بفتشی از نقاشی نوگرای ایران می باشد که مروری دارد بر پیشینه نقاشی نو در ایران از آغازین حرکت هایی که مسیر نقاشی ایران را از سنت های تصویری گذشته به مرور رها کرد تا وارد مرحله نوگرایی آن شود و به شکلی تازه به پویندگی خود ادامه دهد. پدیده نوگرایی در نقاشی معاصر ایران تمت تاثیر گرایش های مدرنیستی غرب از جمله نهضت سورئالیسم اروپا می باشد. از این رو در این رساله فوانشی تاریخی بر این جریان مدرنیستی غرب صورت گرفته و در ادامه نقاشی نوگرای ایران با نظر به رویکرد گرایش سورئالیسم مورد مطالعه قرار گرفته و در بخش دیگر این رساله به مضمون های زیباشناختی سورئالیسم در نقاشی ایران و نقاشی سورئالیسم اروپا پرداخته شده است و در پایان نیز استنتاج و جمع بندی این بازفوانی ارائه گردیده است.

✓ کلید واژگان: ، نقاشی معاصر ایران، نقاشی نوگرا، مدرنیسم، سورئالیسم ← وهم گرایی

چکیده	الف
پیشگفتار	ث
کلیات	۱
طرح مسئله	۲
فرضیات	۳
هدف و اجرا	۳
پیشینه	۴
روش تحقیق	۴
فصل اول (خوانشی تاریخی بر نهضت سورئالیسم)	۶
۱-۱ مقدمه	۷
۲-۱ زمینه های پیدایش	۱۰
۱-۲-۱ اسلاف گزینشی	۱۸
۳-۱ دیدگاه فلسفی	۲۲
۱-۳-۱ اهلگ	۲۲
۲-۳-۱ زیگموند فروید	۲۴
۳-۳-۱ دیدگاه فروید در مورد اثر هنری	۲۶
۴-۱ بررسی تکنیک های سورئالیست	۲۸
۱-۴-۱ طنز	۲۹
۲-۴-۱ از شگفت و جادو	۳۰
۳-۴-۱ نگارش خودکار	۳۱
۴-۴-۱ رویا	۳۴
۵-۴-۱ دیوانگی	۳۶
۶-۴-۱ تصادف عینی	۳۸
۵-۱ اشیاء سورئالیستی	۳۹
۶-۱ افراد تاثیرگذار در جریان نهضت سورئالیسم	۴۱
۱-۶-۱ سالوادور دالی	۴۱
۲-۶-۱ آنتونی آرتو	۴۵
۳-۶-۱ لویس برنول	۴۸
۴-۶-۱ لویی آراگون	۵۱
۷-۱ بازتاب سورئالیسم در نقاشی اروپا	۵۶
۱-۷-۱ رویکرد ناخودآگاه در نقاشی سورئالیستی	۵۷
۲-۷-۱ نگرش سالوادور دالی به نقاشی سورئالیستی	۶۰
نمونه نقاشی های سالوادور دالی	۶۱
۳-۷-۱ نگرش رنه ماگریت به نقاشی سورئالیستی	۶۶

۶۸.....	نمونه نقاشی های رنه ماگريت.....
۷۴.....	فصل دوم (خوانشی تاریخی بر نقاشی نوگرای ایران با نظر به رویکرد گرایش سورئالیسم)
۷۵.....	۱-۲- مروری بر پیشینه نقاشی نو در ایران (از قاچار تا پهلوی).....
۸۱.....	۱-۱-۲- شیوه واقع نمایی (آکادمیک).....
۸۲.....	۲-۱-۲- نگارگری جدید.....
۸۴.....	۳-۱-۲- نقاشی قهوه خانه.....
۸۶.....	۲-۲- نگاهی به هنر معاصر در ایران.....
۹۰.....	۳-۲- تاثیرات هنر غرب بر هنر ایران.....
۹۳.....	۴-۲- نقاشی نو گرا.....
۹۸.....	۲-۴-۱- تاسیس دانشکده هنرهای زیبا.....
۱۰۰.....	۲-۴-۲- رویکرد نقاشان نوگرا جامعه شناسی هنر.....
۱۰۳.....	۲-۴-۳- نقاشان دوره نو گرا.....
۱۰۵.....	۲-۴-۵- جریان ها و سبک های غربی در نقاشی نوگرا.....
۱۰۶.....	۲-۵-۵- بازتاب گرایش سورئالیستی در نقاشی نو گرا (دهه ۴۰).....
۱۰۸.....	۲-۵-۱- فعالیت های نو گرایانه انجمن خروس جنگی.....
۱۱۰.....	۲-۵-۲- چاپ مقاله و ایراد سخنرانی.....
۱۲۰.....	۲-۵-۳- بازگشت هنر جویان از اروپا.....
۱۲۱.....	۲-۶-۶- نقاشان نوگرا دهه ۳۰ با گرایش سورئالیستی.....
۱۲۲.....	۲-۶-۱- منصور قندریز.....
۱۲۴.....	نمونه نقاشی های منصور قندریز.....
۱۲۸.....	۲-۶-۲- ایران درودی.....
۱۳۰.....	نمونه نقاشی های ایران درودی.....
۱۳۵.....	۲-۶-۳- آیدین آغداشلو.....
۱۳۷.....	نمونه نقاشی های آیدین آغداشلو.....
۱۴۲.....	۲-۶-۴- علی اکبر صادقی.....
۱۴۴.....	نمونه نقاشی های علی اکبر صادقی.....
۱۴۹.....	۲-۶-۵- حجت الله شکيبا.....
۱۵۱.....	نمونه نقاشی های حجت الله شکيبا.....
۱۵۶.....	۲-۶-۶- بهمن محمص.....
۱۵۸.....	نمونه نقاشی های بهمن محمص.....
۱۶۳.....	۲-۶-۷- مرتضی کاتوزیان.....
۱۶۵.....	نمونه نقاشی های مرتضی کاتوزیان.....
۱۷۰.....	۲-۶-۸- واحد خاکدان.....
۱۷۲.....	نمونه نقاشی های واحد خاکدان.....

فصل سوم (رویکردی زیبا شناختی به مضامین خیال و رویا در نقاشی سورئالیستی و نقاشی ایرانی)	۱۷۷
۱-۳- پیشگفتار.....	۱۷۸
۲-۳- جایگاه خیال در نقاشی سورئالیستی و نقاشی ایرانی	۱۷۹
۳-۳- جایگاه رویا در نقاشی سورئالیستی و نقاشی ایرانی	۱۸۲
استنتاج	۱۸۴
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۹۱
چکیده لاتین	۱۹۶

پژوهش در خصوص نقاشی نوگرا در ایران بسیار تازه است چرا که نقاشی نوگرا از آغاز شکل گیری اش تا به امروز همواره آبیستن تحولات جامعه ای است که در تضاد بین سنت و مدرنیته در کشمکش بوده است. از یک طرف جامعه با سرعت فزاینده ای به سمتی می رود که خود را با معیارهای جهان امروز هم سو کند و از طرف دیگر دغدغه سنت و فرهنگ گذشته گریبان گیر اوست. اساساً پژوهش در ارتباط با این پدیده - نقاشی نوگرای ایرانی - از آن دسته مقولاتی است که تحقیق و تفحص را بر عهده محققان و پژوهش گران داخلی می گذارد چرا که شکل گیری و روند رشد آن همچون بخش نگارگری نقاشی ایرانی چندان جذابیتی برای پژوهش گران غربی ندارد زیرا که اساساً پدیده ای است که از غرب وارد گردیده از این رو شناخت نقاشی نوگرا در ابعاد مختلف آن جای کار را برای محققان داخلی باز می کند و امروزه دامنه نقاشی نوگرا که به طور رسمی در دهه ۲۰ شمسی در ایران شکل گرفت بسیار گسترده شده و به نوعی ابعاد وسیعی از هنرهای تجسمی ایران را در بر گرفته است. از این جهت تحقیق حاضر که به بخشی از این جریان نظر دارد تلاشی است برای شناسایی بعدی از نقاشی نوگرا که تحت تاثیر نقاشی سورئالیسم غربی است به خلق آثاری می زند که امروزه جزء کارنامه نقاشی نوگرای ایران می باشد، آثاری که جدای از خوب یا بد بودنشان تلاش هنرمندانی را شامل می شود که دغدغه هم سو شدن با جهان امروز را از یک طرف و از سوی دیگر نیاز به داشتن شناسنامه ای ایرانی برای آثارشان را واجب می دانستند.

از این رو در ارتباط با موضوع مورد تحقیق به نکاتی در باب هنر به طور کلی و نقاشی در فرهنگ ایرانی اشاره می کنم که به عنوان پیش فرض موضوع می تواند کارآمد باشد.

هنر از آن جمله مقولاتی است که هرگز در تعریفی جامع و کامل نگنجدیده است اما به طور کلی می توان اظهار داشت که: هنر عبارت است از انعکاس تجارب هنرسل طبق قواعد و شرایط زمان و مکان یا به عبارت دیگر هنر ترجمان زندگی یا بیان زندگی از نقطه نظری خاص است. مرحله خلق یا ایجاد یا ابداع، مهم ترین مراحل هنر است، دنیا و اشیاء جهان در برابر حواس هنرمند قرار گرفته است. از هر نغمه ای از هر نظراندازی و از هر حرکت و تاثیر و تاثیری فریاد تمنا بلند است که ما را جاودان ساز این تجربه لذت بخش در ذهن هنرمند جایگزین می شود و در مورد لزوم طبق اراده عقل و هوش و نبوغ او به صورت هنر ابراز می گردد پس هنرمند از زندگی تخیلی خود مدد میگیرد. کلیه تاثیراتی را که از تاثیرات خارجی به وجود می آید، ضبط می کند و آن گاه که حالی و توانی است یا الهامی و یا قصدی و عمدی در کار است می تواند احساسات حاصله از این تاثیرات را از لابه لای ضمیر ناهوشیار خود به درآورد و از نو زنده کند.

پس هنر، خلق خود را بیش تر مرهون هنرمند است که در زمان معین در اوضاع و شرایط خاص محیط زندگی می کند و در مرحله خلق هنری دید خاص هنرمند حتی از موضوع نیز مهم تر است زیرا همین دید خاص است که باعث می شود درباره موضوع واحد از هر زبانی سخنی تازه و غیر مکرر بشنویم.

از این باب که بگذریم هنر نقاشی که جزء ابتدایی ترین برخوردهای انسان اولیه با مقوله هنر است و جزء قدیمی ترین گونه هایی است که از هنر برجای مانده، حضور تخیل و ذهنیت و تلاش برای برون ریزی و ثبت آنچه در ذهن و روح آدمی می گذارد مربوط به همه نقاط جهان و بشریت است و شرق و غرب نمی شناسد اما آنچه حائز اهمیت است شرایط رشد و بالندگی آن است که در ادوار مختلف تاریخی و در مکان های گوناگون چگونه به شناسه ای فرهنگی بدل شده است.

در خصوص نقاشی در ایران گزینه هایی چون خیال پردازی و رویا جزء شاخصه های اصلی آن محسوب می شود و فضایی شهودتی ترسیم می کند که تجلی جلوه های متنوع از معبود را در خیال خویش می پروراند که این نحوه برخورد چه در دوران باستان ایران و چه بعد از اسلام وجود داشته، هر چند که بعد از ورود اسلام به ایران رنگی عرفانی به خود می گیرد و هموارد عالم خیال و رویا جزء لاینفک تصویر پردازی نگارگر ایرانی بوده است و از این رهگذر است که در نگاه هنرمند ایرانی در فرآیند خلق اثر هر چیزی اغلب خیالی یا افسانه ای است و طبیعت را آن گونه که به یاد می آورد تصویر می کند و عوامل تصویری مثل نور با نگاهی نمادین و معنایی از سوی هنرمند به عنوان مفهومی غیر مادی به کار می رود و حاکی از تسلط مطلق و هستی قطعی است که جز در عالم معنا ادراک نشدنی نیست.

از این منظور که بگذریم وقتی وارد مقوله نقاشی نوگرا می شویم قضیه کمی تفاوت می کند امروزه هر چند که مفهوم تخیل و رویا و ذهنیت گرایی همچون یک دغدغه فرهنگی مورد توجه نقاش ایرانی است و به صورت یک کهن الگوی ذهنی در روح نقاش ایرانی جای دارد اما شیوه و نحوه برخورد با آن با رویکردی امروزی و نه خیلی نزدیک به شهود و عرفان نقاش دیروز ایرانی صورت می گیرد.

نقاشی امروز ایران آغشته به نقاشی امروز جهانی است که پس از شکل گیری مدرنیسم در اروپا وارد عرصه تازه ای از حیات خود شد و هر چند که نقاشی اروپا و غرب از کهن ترین روزگار شکل گیری اش با نقاشی در شرق متفاوت بود آنچه که در شرق به عنوان تخیل و رویا سالها مورد اقبال نقاشان بود در غرب به بازنمایی واقعیات کمال مطلوب نقاش بود و در یک بستر تاریخی مسیری را طی کرد تا این امر را به کمال برساند و این عرصه در نقاشی غرب سالها ادامه یافت تا زمانی که بر اثر جنبش های فکری و جریانات هنری سده بیستم مورد تهاجم قرار گرفت و سمت سوی نقاشی غربی بر اساس جریانات فکری مدرنیستی جامعه تغییر مسیر داد و به سمت ذهنیت

گرایی هنرمند نیل کرد. جهان هنر در قرن بیستم اروپا بیش از همه قرون پیشین مشحون از نواندیشی و نوآوری بوده است در این قرن پر تلاطم اشتیاق به تغییر و نواندیشی در هنر به حدی بود که بیش از همه اعصار پیشین دگردیسی های شکلی و تفکری هنری ابعاد وسیع هنری را در بر گرفت.

در این قرن همچنین هنر به طور وسیعی از کارکرد زینتی فاصله گرفت و پیوسته تلاش داشت تا نقشی متعهدانه را در پیش گیرد از این روست که وقتی جنبش سورتالیسم که تلاش در ایجاد یک جنبش اجتماعی دارد در اروپا شکل می گیرد. طیف وسیعی از هنرمندان و به ویژه نقاشان را به خود جلب می کند و سورتالیست ها رویکردی جدی به کارکردهای مختلف ذهن بشر همچون خیال، رویا، خواب و توهم نشان دارند و آثاری خلق کردند که بر اساس این شاخصه ها استوار بود.

در گذر از سورتالیست اروپایی وقتی بعد از چند دهه آخرین نفس های سورتالیست اروپایی به ایران می رسد زمانی است که نقاشی نوگرایی ایران بسیار نوآموز است و کاملا آماده جذب عناصر بیگانه است و با نظر به این که هم جهت با جریانات هنری قرن بیستم گردد آغوش خود را روی گرایش های غربی گشود است می گشاید.

نقاشی نوگرایی ایران پس از این که به طور رسمی در دهه ۱۳۲۰ شکل گرفت تحت تاثیر گرایش های مدرنیستی غرب و از جمله سورتالیسم قرار گرفت و این زمانی است که سورتالیسم در غرب دوران افوال خود را طی می کند و این در حالی است که هنرمند نقاش نوگرایی ایرانی با دغدغه جهانی شدن آثاری سورتالیستی با مولف های ایرانی خلق می کند تا بتواند بخشی از دامنه نقاش نوگرا را در جهت تثبیت آن پیش برد. از این رو هر چند که نقاشی ایران همواره در تاریخ خود با فرهنگ های بیگانه و سنت های ناهمگون شرقی و غربی برخورد کرده غالبا به نتایجی جدید دست یافته که حاصل نوعی اقتباس است و در بیشتر این موارد این اقتباس آنچنان در پهنه هنر و فرهنگ ایرانی جای باز کرده که حاکی از فرهنگ غنی سرزمین است که با وجود تهاجمات فکری و فرهنگی می تواند رویکردی ایرانی به اثر بخشد و شناسه ای ایرانی را پیوست آثار هنری گرداند.

کلیات

طرح مسئله:

نقاشی نوگرا در ایران پس از شکل گیری اش در ۱۳۲۰ شمسی تحت تاثیر گرایش های مدرنیستی غرب قرار گرفته است و بسیاری از گرایش های غربی از جمله سورئالیسم مورد توجه عده ای از نقاشان ایرانی واقع شده و آثاری خلق شده که رویکردی سورئالیستی دارد. به همین منظور جهت شناسایی این بخش از نقاشی نوگرای ایران جنبش سورئالیسم در غرب و به تبع آن نحوه ورود آن به ایران و تاثیر پذیری نقاشی نوگرای ایران و معرفی نقاشان این حوزه مورد بازخوانی قرار می گیرد. در ضمن عناصر خیال و رویا و ناخودآگاه که از مضامین اصلی سورئالیسم است به اختصار مورد بررسی تطبیقی از منظر سورئالیسم اروپایی و برخورد هنرمند ایرانی قرار می گیرد.

در این تحقیق با عنایت به طرح مسئله چند سؤال مطرح

می گردد :

سؤال اصلی :

-نقاشی نوگرای ایران در چه مقطعی و چگونه از نقاشی سورئالیست غرب تاثیر گرفته است؟

سوالات فرعی:

الف- آثار سورئالیستی نقاشی ایران تا چه اندازه به آثار سورئالیستی غرب نزدیک است؟

ب- خیال پردازی و توسل به جهان رویا که از دیرباز در ذهن و روح هنرمند ایرانی جای داشته تا چه اندازه به خیال سورئالیستی

نزدیک است؟

فرضیات

برای پاسخ به سؤالات تحقیق سعی می شود فرضیات زیر اثبات گردد:

-در ادامه تمایلات هنری و گرایش های جدید غربی در ایران نقاشی نوگرایی متأثر از گرایش سورئالیستی غرب گردید.

- نقاشان نوگرا با توجه به دغدغه هویت ملی و ایرانی بودن آثار تلاش در ایجاد آثاری داشتند که گرچه برده برداری سورئالیستی از نقاشی سورئالیستی غرب است اما باز نمودی از هویت ایرانی و شرقی در آثار مشهود است.

گرایش سورئالیسم در غرب همچون دیگر گرایشات فکری و هنری در یک بستر فکری و در فضای مدرنیستی جامعه شکل گرفت، از این رو یک نقاشی سورئالیستی همچون بیانیه ای سورئالیستی در جهت رشد تفکر سورئالیستی قرار گرفت کمانکه در ایران همچون شیوه ای در خلق اثر نقاشی مورد توجه نقاشان واقع شد و رویکردی بیانیه ای برای پیشبرد اهداف سورئالیستی نداشت.

مقوله خیال و رویا در سورئالیست اروپا همچون پدیده ای است که بیشتر رویکردی توهمی در خلق آثار ایجاد می کند اما خیال و رویایی که در پیشینه فرهنگی نقاشی ایرانی وجود دارد و رگه هایی از آن به نقاشی نوگرایی ایران رسیده است اساسا مربوط به مقوله شهود و عرفان ایرانی است.

هدف و اجرا:

هدف از اجرای این تحقیق مورد بازخوانی قرار گرفتن نقاشی نوگرایی ایران به منظور شناخت چگونگی نحوه ی ورود سورئالیسم به ایران و همچنین چگونگی متأثر گشتن نقاشی نوگرا از این گرایش مدرنیستی غربی می باشد.

پیشینه تحقیق:

در خصوص نقاشی نوگرا تحقیقاتی صورت گرفته است کتاب های و مقالاتی و پایان نامه هایی در این ارتباط موجود است، اما تحقیقی در خصوص رویکرد گرایش سورئالیسم در نقاشی نوگرا به صورت همسان با رساله ی حاضر یافت نگردید ولی تحقیقاتی همسو در ارتباط با نقاشی معاصر ایران صورت گرفته است که از آن جمله می توان به ذکر تعدادی از آنها اشاره کرد : نقاشی ایران از دیر باز تاکنون نوشته رویین پاکباز، نقاشی ایران از آغاز تا عصر حاضر نوشته مرتضی گودرزی، پیشگامان نقاشی معاصر ایران نوشته جواد مجابی، از خوشی ها و حسرت ها نوشته آیدین آغذاشلو، جست و جوی هویت در نقاشی معاصر ایران نوشته مرتضی گودرزی و کتاب هایی که از دو سالانه ها و نمایشگاههای معاصر موجود است، همچنین مقالاتی که در نشریه هایی چون حرفه هنرمند، تندیس طاووس، فصلنامه هنر و دیگر نشریه ها دیده می شود و پایان نامه هایی با عناوین: بررسی مضامین مذهبی در آثار نقاشی معاصر ایران: منصوره عطایی، درک نقاشان معاصر ایران از پدیده مدرن و مدرنیسم : مریم دادگر، بررسی زمینه های پیدایش نوگرایی در نقاشی معاصر ایران: فخری یزدی زاده، تاثیر خصوصیات نگارگری بر نقاشی معاصر ایران: فریناز ابراهیمی، ریشه های نوگرایی در نقاشی ایران: مهتاب مومنی، بررسی نقاشی ایران از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی: بهنام زنگی، بررسی نقاشی معاصر ایران در مطبوعات: مسعود ابوالفضلی و تعدادی دیگر...

عناوین ذکر شده قسمتی از پیشینه تحقیق مورد نظر می باشد که به بخش هایی از نقاشی نوگرای ایران پرداخته اند. که هرکدام تلاش در شناسایی این پدیده نوظهور داشته اند با امید به این که این تحقیق نیز بتواند به بخش دیگری از نقاشی نوگرای ایران پردازد.

روش تحقیق:

روش تحقیق این رساله، روش توصیفی، تحلیلی است. شیوه ی گردآوری اطلاعات به روش : کتابخانه ای و همچنین گردآوری تصویری نمونه هایی از آثار نقاشی سورئالیستی اروپایی و ایرانی است و یکی از ابزارهای مورد استفاده برای جمع آوری اطلاعات در این تحقیق سایت های اینترنتی می باشد.

این رساله در سه فصل تدوین گردیده که فصل اول، به خوانشی تاریخی بر سورئالیسم در اروپا پرداخته است، نحوه شکل گیری و زمینه های پیدایش و ابعاد در برگیرنده آن، در فصل دوم خوانشی تاریخی بر نقاشی نوگرای ایران می باشد، از پیشینه تاریخ

شکل گیری آن تا زمان ورود سورئالیسم به این عرصه و در فصل سوم رویکردی زیباشناختی بر مضامین خیال، رویا است. که از منظر سورئالیسم اروپایی و ذهن نقاش ایرانی مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان نیز جمع بندی و نتیجه گیری این تحقیق ارائه گردیده است.

فصل اول

خوانشی تاریخی بر نهضت سورنالیسم

با پیشرفت تکنولوژی و ظهور پدیده ای به نام مدرنیسم^۱ در زندگی بشر امروز، تحولات عمیقی در نحوه زیستن، تفکر و جریان های تأثیرگذار بر این مهم اتفاق افتاد.

تمام پدیده های زندگی انسان در این راستا از هجوم عناصر زندگی مدرن مصون نماند و حتی سیاست، اجتماع و هنر هم تحت تأثیر این پدیده ها قرار گرفتند. یکی از مهم ترین پدیده هایی که در زندگی انسان قرن حاضر تاثیراتی عمیق گذاشت پدیده ای به نام جنگ بود. قرن بیستم، قریبی بود که در درون خود شاهد دو جنگ خانمان سوز بود. جنگی که پیامدهای بی شماری را به همراه خود به بار آورد. جریان روشنفکری و هنری هم تحت تأثیر مصائب بعد از جنگ به جستارهایی رسید که باعث رنج و آزارش شد. پدید آمدن مکاتبی بعد از جنگ های اول و دوم بر اصل تأثیرپذیری از این پیامدها بود. مثلاً انسان معنا باخته وارد ادبیات ابزورد^۲ شد، اگزیستانسیالیست^۳ دست به خلق آثاری با محوریت اصالت وجود و اضطراب زد و رمان مدرن و هنر مینی مال هم پا به عرصه وجود گذاشتند. یکی از مکاتبی که بعد از جنگ جهانی اول ۱۹۱۸-۱۹۱۴ به میان آمد و هنرمندانش در آن نهضت دست به خلق اثر زدند سوررئالیسم^۴ بود.

این مکتب که بر اصل هر مکتبی، واکنشی به مکتب پیشین است از دل جریانی تندرو به نام دادائیسم^۵ درآمد و اصولی چون اعتراض، مبارزه و انقلاب را از این جریان ناکامل به میراث گرفت.

«سوررئالیست ها مجذوب انقلاب بودند، آنها به مبارزه مسلحانه علاقه نداشتند، حربه اصلی آنها در مبارزه با جامعه ایی که از آن نفرت داشتند بر پا کردن غوغا و رسوایی بود» [بونوئل، ۱۳۷۱ ص ۱۶۴]

فراگیری این مکتب آن چنان بود که به شکل نهضتی به تمام دنیا سفر کرد و حتی هنرمندان ایرانی هم از آن استقبال کردند و در این چهارچوب دست به خلق آثاری در زمینه نقاشی، رمان و حتی سینما زدند به طور مثال آثار صادق هدایت، گلی ترقی در ادبیات و آیدین

1 -modernism

2 -absured

3 -existentialisme:

جریان فلسفی ادبی است که پایه آن بر آزادی فردی مسئولیت و نیز عینیت گرایی است. اگزیستانسیالیسم از واژه اگزیستانس به معنای وجود گرفته شده است. پس از جنگ جهانی دوم جریان ادبی شکل گرفت که اگزیستانسیالیست ادبی نام دارد که از نمایندگان آن ژان پل سارتر می باشد.

4 -surrealism

5 -dadaism

آعداشلو و منصور قند ریز در نقاشی شاهد این مدعاست که سرانجام «در سال ۱۳۳۰ و در اردیبهشت این سال، با صدور بیانیه ای

دوازده ماده ای با عنوان «سلاخ بلبل» سوررئالیسم وارد ایران شد.» [شریفی ، ۱۳۸۷، ص ۸۳۷]

شاید وقتی اول بار گیوم آپولینر^۱ شاعر فرانسوی اصطلاح سوررئالیسم را برای نمایشنامه اش یعنی پستانهای تیره زیاس^۲ به کار می برد به این موضوع اشراف نمی داشت که این اصطلاح چندسال بعد نام یکی از مکاتب تأثیرگذار قرن حاضر می شود، نهضتی که در دهه ۱۹۲۰ و به دنبال جنبش دادائیسیم در فرانسه پا می گیرد.

«سوررئالیسم در زبان فرانسه به معنی «در ورای واقعیت»؛ «پشت واقعیت» و «واقعیت برتر» است. همان طور که اشاره شد این اصطلاح را گیوم آپولینر شاعر فرانسوی به کار بُرد. اما بیانیه سوررئالیسم توسط شاعری به نام آندره برتون^۳ در سال ۱۹۲۴ منتشر شد که خود او چندی بعد با دو بیانیه دیگر کارش را کامل کرد.» [داد، ۱۳۸۳، ص ۲۹۷]

اصولاً برای شناخت هر مکتب، نگرش و جریانی باید به موارد کلیدی که به شکل گیری، ثبات، فعالیت و خلق آن مکتب می انجامد توجه کامل و مبسوطی داشت و در این راه بایست تعاریفی از ریشه یابی، تبارشناسی و افراد تأثیرگذار آن مکتب اراده داد. در این جا بیان این نکته خالی از لطف نیست که با تعریفی از واژه مکتب^۴ و نهضت^۵ و کاربرد آن به سرچشمه های شکل گرفتن سوررئالیسم برسیم.

«اصولاً مکتب عنوان دسته ای از نویسندگان یا شعرا است که در خلق آثار خود بر اصول معینی توافق می کنند. گاهی این اصول به صورت بیانیه^۶ منتشر می شود. چنانکه یک مکتب کشورهای مختلفی را تحت تأثیر قرار دهد، آن را نهضت می نامند و برای مثال رومانتیسم^۷ از آن جهت که در اصل توسط نویسندگان آلمانی مطرح شد و سپس به انگلستان و فرانسه و بعد سایر نقاط جهان راه یافت

1 – appollinaire

2 – the breasts of tiresias

3 – andre Breton

4 – school

5 – movement

6 – manifesto

7 –romantism:

رومانتیسم نوعی واکنش احساسی در برابر خرد محوری به شمار می آید رومانتیسم در اصل جنبشی هنری است که در اواخر قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی در ادبیات و سپس هنرهای زیبا ابتدا در انگلستان و سپس آلمان و فرانسه و سراسر اروپا رشد کرد.

یافت نهضت است. اما در شکل دیگری ما با مکتب روبرو هستیم، به طور مثال ایماژیسم^۱ چون عنوان گروهی از شعرای انگلوساکسون در اوائل قرن بیستم بود و آثار آن محدود به این گروه می شد، تنها در حد یک مکتب باقی ماند.» (همان ص ۴۷۷) بنابراین نظریه می توان سوررئالیسم را نهضتی جریان ساز دانست و گواه این مدعا همین است که این جریان که در دهه ۱۹۲۰ در فرانسه شکل گرفت به سرعت وارد ژانرهای مختلف هنری در سراسر دنیا گشت.

عده ای دیگر از پژوهشگران غالباً به خاطر خلط معنی که بین سبک و مکتب وجود دارد معمولاً تفاوت هایی را هم از این منظر به مکتب دارند که با بیان این مسائل به صراحت این نکته را از دیدگاه پژوهشگران اظهار می دارم که سوررئالیسم از سبک فراتر می رود و اطلاق واژه سبک به این جریان نمی تواند گزاره ای صحیح و مناسب باشد.

بنابر نظریه پژوهشگران مکتب بر پایه اصول فکری و گرایشات آگاهانه گروهی از هنرمندان هم فکر ایجاد می گردد، اما سبک به شیوه و طرز بیان هنرمند عطف می کند و این شیوه و طرز، پدیده ای ناخود آگاه است که تحت تأثیر عوامل مختلفی چون جهان بین فردی پیشینه ذهن، زمینه تربیت، محیط اجتماعی، دوره تاریخی و گرایشات روحی فردی نویسنده/ شاعر شکل می گیرد. نکته ای دیگر که نباید در تفاوت مکتب و سبک از آن غافل شد این است که مبنای مکتب نظریه ای معین است. برای مثال مکتب ناتورالیست^۲ بر مبنای نظریه داروین^۳ که انسان را از جمله دیگر حیوانات به شمار می آورد، شکل گرفت و به ادبیات راه یافت. «اما این که همه نویسندگان ناتورالیست دارای ویژگی های سبک شناسیک یکسان باشند امری نامعقول می باشد زیرا هر یک از نویسندگان شیوه بیانی خاص دارند که منجر به تفاوت بین او و دیگران می گردد. در تشکیل مکتب، ابتدا اصول معینی پایه ریزی و مورد موافقت اعضای گروه قرار می گیرد، سپس مکتب جنبه رسمی پیدا می کند. اما در پیدایش سبک ابتدا آثار به وجود می آیند، سپس بر مبنای ویژگی های مشترک بیانی، آثار نوشته شده دسته بندی می شوند. مکتب به انگیزه موضع گیری بر «له» یا «علیه» شرایط خاصی ایجاد می گردد. اما پیدایش سبک تحت تأثیر شرایط مختلف درونی و بیرونی پدید می آید و در آخر این که سبک اعم بر مکتب است» [داد، ۱۳۸۳، ص ۴۸۳]. با ذکر این تعاریف و این تفاوت ها باید این گونه اذعان داشت که سوررئالیسم را می توان مکتبی شکل گرفته در دهه

1 – imagism:

در اوایل قرن ۲۰ گروهی از شاعران انگلیسی و آمریکایی تحت تاثیر مکتب سمبولیسم فرانسه را در لندن بنا نهادند که در سال ۱۹۱۲ «ازراپاوند» آنرا ایماژیسم نامید. این مکتب با بیزاری از قالب ها و سبکهای شعری قدیم به دنبال شیوه و سبک جدید در شعر است تا خود را از قوید و شیوه های گذشته رها سازد.

2 – naturalisme

3 – darwin

۱۹۲۰ دانست که با رشد آن به صورت نهضتی جریان ساز درآمد که بر مکاتب بعدی خود نیز تأثیراتی ژرف و چشم گیر داشت و از همین روست که سوررئالیسم را چون جریانی سیال و تندرو در گونه های مختلف هنری می بینیم.

۱-۲-زمینه های پیدایش

آنچه مشخص است سوررئالیسم از بدو پیدایش دچار تحولات و دگرگونی های عمیقی شده است و به همین منوال تعاریف متنوعی از دیدگاه های مختلفی در این باره وجود دارد. در اینجا ذکر برخی تعاریف مهم ضروری به نظر می رسد:

«سوررئالیسم نهضتی است که درحالی سال ۱۹۲۰ آغاز شد و عده ای از شاعران و نقاشان را به رهبری آندره برتون گردهم آورد. اغلب این هنرمندان قبلاً جزء فعالان دادائیسیم بودند و همان روحیه عصیان دادا نیز بر آنان حاکم بود. با وجود این، سوررئالیست ها با خشونت برضد نهیلیسم^۱ «دادا» قیام کردند و با هر گونه حرکت پوچ و کورکورانه ای که در آن بود؛ و به جست و جوی آن چیزی برآمدند که- ولو از نظر خودشان- راه رستگاری بود. آنها به این نتیجه رسیدند که راه رستگاری را در آن لحظه های حیاتی پیدا کرده اند که انسان به مرحله ای بالاتر از خویشتن و از زندگی عادی خوش صعود می کند، یعنی آن لحظه های فاسد و اشراق.» [سید حسینی، ۱۳۷۶، ص

[۷۸۵]

1 - nihilism:

نهیلیسم یا پوچ گرایی برگرفته از (nihil به معنای هیچ) یک فلسفه شک گرا که در قرن ۱۹م روسیه به وجود آمد. این تفکر از اساس با تمام اشکال زیباگرایی مخالفت می کند و طرفدار کاربردگرایی و منطق گرایی علمی است.